

Терещенко В. І.
кандидат педагогічних наук, професор
Штанько Л. О.
кандидат економічних наук, доцент
Український гуманітарний інститут

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КЕРУВАННЯ У СПОРТИВНО-ПЕДАГОГІЧНИХ СИСТЕМАХ

У великому переліку розділів сучасної теорії і методики спортивного тренування та фізичного виховання питання керування у спортивно-педагогічних системах займають особливе місце. Данна галузь знань, незважаючи на високу потребу, розробляється не так інтенсивно, як вимагає час. Керування у спортивно-педагогічних системах торкається проблеми взаємодії людей. Сучасний спорт вимагає від людей, які ним займаються, неординарності, пов'язаної з фізичними і психічними навантаженнями. Звідси – стресові стани, що спричиняють нервову перенавантаження, конфліктні ситуації «передстартові лихорадки» та інші негативні стани спортсмена.

Ключові слова: керування, тренер, тренування, дисципліна, відповідальність, «людський фактор».

Терещенко В.І., Штанько Л.А. *Общая характеристика управления в спортивно-педагогических системах.* В обширном перечне разделов современной теории и методики спортивной тренировки и физического воспитания вопрос управления в спортивно-педагогических системах занимают особенное место. Данная отрасль знаний, несмотря на высокую потребность, разрабатывается не так интенсивно, как требует время. Управление в спортивно-педагогических системах касается проблемы взаимодействия людей. Современный спорт требует от людей, которые им занимаются, неординарности, связанной с физическими и психическими нагрузками. Отсюда – стрессовые состояния, вызывающих нервную перегрузку, конфликтные ситуации, «предстартовые лихорадки» и другие негативные состояния спортсмена.

Ключевые слова: управление, тренер, тренировка, дисциплина, ответственность, «человеческий фактор».

Tereschenko V.I., Shtanko L.O. *General characteristics of management in sports-pedagogical systems.* In a large list of issues in the field of modern theory and methodology of sports training and physical education, the issue of management in sports and pedagogical systems occupies a special place. This branch of knowledge, despite its high need, is not developing as intensively as it is required nowadays. Management in sports and pedagogical systems is connected with the issue of interaction between people. People engaged in modern sports, are expected to be flexible, while overcoming physical and mental stress. It results in stressful conditions that cause nervous overload, conflict situations of the "premature fever" and other negative conditions of the athlete. Timely applying necessary measures to neutralize the consequences of adverse situations, and other prevention through the use of the principles of management will significantly improve the efficiency of the sports and pedagogical systems in general and athletes' individual functioning in particular.

It is necessary to systematize the accumulated data on the genesis, structure, and dynamics of management, as well as to provide information and recommendations to physical education teachers, trainers, and athletes. The structural and functional complexity of sports and pedagogical systems is understood as a separate category of research in connection with the fact that the motor activity of a person belongs to complex probabilistic systems in which control acquires a special condition and is based on the variety of feedback, and on overcoming excessive degrees of freedom of individual and group behavior.

Key words: management, trainer, training, discipline, responsibility, "human factor".

Постановка проблеми. Характерною особливістю сучасного великого спорту є значна щільність високих досягнень спортсменів, виступаючих на міжнародних змаганнях. При цьому в більшості циклічних видів спорту переможців та призерів поділяють частки секунди. Як показує аналіз, таке становище зумовлено в першу чергу тим, що ресурси спортивного вдосконалення при підготовці висококваліфікованих спортсменів у значній мірі вичерпані. Досить сказати, що зараз практично до граничних величин зросли обсяги тренувальних навантажень, ретельно відпрацьовані організаційні сторони побудови різних структурних одиниць тренування, включаючи окремі заняття. Фахівці в області теорії і методики тренування різних країн близькі до розуміння закономірностей становлення окремих сторін спеціальної підготовленості і одноставні у вирішенні комплексних питань оптимізації планування та управління тренуванням висококваліфікованих спортсменів.

Таким чином, в даний час надзвичайно актуальною видається проблема розробки принципово нових підходів до вдосконалення системи підготовки спортсменів міжнародного класу. Вирішення цієї проблеми передбачає творче переосмислення роками накопиченого практичного досвіду, наукових знань і на цій основі – пошуку невикористаних ресурсів спортивних досягнень, керуванню у спортивно-педагогічних системах. [1]

Керування – це одна з найважливіших сфер діяльності людини. Тільки завдяки скоординованим діям вчених розвивались різні галузі знань, зокрема про фізичний розвиток людини. Без взаємних зусиль вчителя й учнів, тренера і спортсменів неможливо розвинути проблему керування в теорії і практиці фізичної культури. З одного боку, виникає необхідність у розробці ефективної системи педагогічних впливів, з іншого – потрібне вивчення механізмів їхньої реалізації. У підсумку спостерігається спільне просування до мети, шлях до якої – це багаторазове вирішення найрізноманітніших функціонально-рухових завдань. У будь-якому випадку цей процес обопільний, у якому відбивається інформаційно-енергетична залежність керуючого і керованого об'єктів. У даному випадку керування відбиває сукупність систем, що

координують свою діяльність, спрямовану на досягнення конкретних тренувальних цілей. Дослідники сучасних проблем у сфері педагогіки і психології керування й організації дають визначення керуванню, як керівництву людьми з використанням таких засобів, що дозволяють виконувати поставлені завдання найбільш економічним і раціональним шляхом. У спортивному тренуванні та сфері фізичного виховання керування як особливий вид діяльності перетворює неорганізовані форми поведінки в ефективну цілеспрямовану і продуктивну форму рухової активності. Організація діяльності являє собою структуру, у межах якої проводяться визначні дії для досягнення оздоровчих і спортивних завдань.

Мета роботи. Вивчення та аналіз літературних джерел з питання керування тренувальним процесом.

Виклад основного матеріалу. Успішність роботи сучасного тренера безпосередньо залежить від умілого використання людського фактора. Тренер повинен володіти визначеними управлінськими здібностями, щоб певним чином впливати на спортсменів.

Поняття «людський фактор» (human factor), яке включає все, що залежить від особи, її можливостей, бажань, здібностей, особистісних якостей. Важливість його визначається тим, що зростає роль осіб, задіяних у навчально-тренувальному процесі. До цього необхідно додати, що чим вище рівень спортивної майстерності, тим більш значимою стає роль особи і її можливостей у процесі керування загальною і спеціальною фізичною підготовкою. З практики відомо, спортсмени, які мають підготовку на рівні III-II розрядів, протягом року незалежно від етапу і періоду тренувального процесу показують стабільні результати. Студенти-спортсмени високої кваліфікації протягом року виходять тільки 2-3 рази на пік спортивної форми, використовуючи спеціальну методику підготовки до змагань. Ідеться про зміну надійності людського фактора, що має широкий діапазон пристосувальної варіативності. Збільшення складності планування тренування із зростанням спортивної майстерності ускладнює і процеси керування. При цьому збільшуються вимоги до функціональної підготовки спортсмена, зокрема до сенсомоторних і психічних процесів, починаючи від швидкості сприйняття інформації і закінчуючи фактором особистої відповідальності спортсмена за свої дії, учинки, результати виступу на змаганнях. Слабкі місця людського фактора у спортсменів яскраво проявляються на Олімпійських іграх, коли з передбачуваних лідерів тільки майже 8 % стають олімпійськими чемпіонами. Можливо тут позначається і недооцінка людського фактора, особливо у психологічній підготовці спортсмена. [2,4]

Сучасна теорія спортивного тренування розглядає тренувальний процес як штучне, цілеспрямоване регулювання життєдіяльності людини. Так як спорт спрямований на досягнення максимальних результатів, метою тренувального процесу є переведення організму спортсмена з вихідного в нове, заздалегідь задане функціональний стан. У зв'язку з цим зміни окремих функцій і систем організму повинні бути такими, які забезпечили б заплановане стан всього організму, що дозволяє спортсменові показати високий спортивний результат (В.В. Петровський, 1973; Л.П. Матвеев, 1977; В.Н. Платонов, 1980, 1984). З точки зору пошуку шляхів подальшого підвищення ефективності тренувального процесу найбільший інтерес представляє розгляд законів побудови програми тренування з урахуванням:

- 1) Необхідності використання принципів і методів теорії управління;
- 2) Детермінованості тренувального процесу законами організації та розвитку функцій організму людини і, зокрема, управління руховою активністю;
- 3) Обумовленості індивідуальних варіантів техніки рухів спортсменів закономірностями пристосування життєдіяльності та рухової активності людини до умов зовнішнього і внутрішнього середовища. Розгляд проблеми з даних позицій значно розширює наші можливості щодо удосконалення управління технічною підготовкою спортсменів і тренувальним процесом у цілому. Організм спортсмена є складною саморегулюючою, динамічною і ймовірнісною системою. Одночасно він виступає об'єктом управління в системі спортивного тренування, тобто є об'єктом впливу системи ще більш високого порядку. При цьому керується система – організм людини, як правило, функціонує на межі своїх адаптаційних можливостей. [4]

Діяльність тренера різноманітна. Він несе відповідальність за виконання всіх управлінських функцій: перспективне планування, технічне, лікарське забезпечення, оперативне керування з використанням засобів педагогічного контролю, оцінку функціонального стану спортсмена та ін. Стає зрозумілим, що тренер, домагаючись ефективної діяльності спортсменів, повинен володіти і психологією керування, у якій основною ланкою є проблема особистості як суб'єкта й об'єкта керування. [3] Найважливішою проблемою керування в спортивно-педагогічних системах є мотивація як одна з найскладніших функцій керування. У деяких дослідженнях особистість спортсмена характеризується визначеними індивідуальними особливостями, що проявляються у процесі конкретної діяльності. Формування особистості припускає реалізацію індивідуальних розбіжностей, відбитих у частково реалізованих актуальних і потенційних здібностях. Здібності у процесі діяльності набувають особливого характеру, коли спрямованість у розвитку особистості зумовлюється конкретною результативною активністю. Розглядаючи поведінку особи за схемою «стимул – реакція-мотивація-результат», впливи стають активаторами реакцій систем організму. Проблема мотивації у керуванні є не тільки динамічною умовою поведінки – реактивністю організму, тобто здатністю відповідати певним чином на впливи, але і давати варіативні відповіді, якщо рухи набувають пристосувального характеру. Мотивація набуває форми організації поведінки з утворенням функціональних механізмів для ефективної реалізації здібностей, об'єднаних мотивами, установками щодо визначеної мети.

З позицій окремих досліджень, у спортивному тренуванні необхідно приділяти велику увагу взаємодії формальної і неформальної структури взаємин. Поодиноці вони не дають бажаного результату. Завдяки існуванню неформальних відносин спортивна команда формується як формальна система з визначеними установками, нормами і правилами групової поведінки. Жмарьов Н.В., один з перших дослідників у сфері теорії і методики фізвиховання, обґрунтував діяльність спортивних колективів та показав, що мотивація є одним з основних факторів тренувального процесу і що сутність взаємин тренера і спортсмена криється у співробітництві. На цій основі були сформульовані принципи дії інформаційних зв'язків усередині системи, які повинні бути чітко задані самою інформаційно-енергетичною структурою системи. Стратегічним фактором організації поведінки є особа, тренер, спортсмен, команда, група і т.д. Варто додати, що особлива роль функцій

керування полягає в :

- Умінні приймати рішення у найскладніші і найнесподіваніші моменти тренування і змагань;
- Визначенні цілей у перспективному плануванні тренувального процесу на основі передбачення майбутнього, заснованого на об'єктивних критеріях оцінки виконання обсягу, інтенсивності навантаження і даних педагогічного контролю;
- Чіткому уявленні про зміст проміжних цілей, включаючи загальну схему організації і структури тренувального циклу;
- Ролі тренера при створенні ефективної системи використання засобів і методів тренування, нагромадженні індивідуального і спільного зі спортсменом досвіду підготовки й участі у змаганнях.

Розглядаючи людський фактор спортивного тренування, необхідно зазначити, що становлення і формування тренера як особистості – це наслідок не тільки формальних зусиль його саморозвитку, але й усвідомлення своїх завдань, практики з оцінкою і використанням знань, що набуваються. Орієнтація тренера на процес постійного навчання- одержання теоретичної і практичної інформації, пов'язаної з визначенням завдань і пошуком їхнього вирішення, є невід'ємною частиною процесу ухвалення рішення і визначення оптимального за часом і зусиллями шляху досягнення мети тренування.

Успіх тренера значною мірою залежить від здатності прогнозувати, пророкувати і контролювати поведінку спортсмена щодо запланованого результату. Щодо засобів контролю за поведінкою спортсмена чи тренера, то можна виділити кілька послідовних стадій.

Перша – перехід від прямої передачі інформації спортсмену (процес навчання, тренувальні програми і плани) до формального інформаційного лідерства.

Друга – це перехід від формального до реального лідерства зі зворотним зв'язком, що враховує практичний бік тренування – реакції систем організму спортсмена на вплив, формування функціональних станів та ін.

Керування тренуванням вимагає від тренера допуску спортсмена до участі в управлінському процесі, оскільки найбільш ефективні рішення приймаються тими, кого вони безпосередньо стосуються. Збереження морального клімату, взаємин, а також задоволеність спортсменів є результатом творчого вирішення проблем за їхньою участю у керуванні. Форми взаємодії між тренером і спортсменом можуть бути різними. Тренер у своїй роботі спирається на певні принципи. По-перше, спортсмен за допомогою тренера повинен чітко засвоїти поставлену перед ним мету, а також і можливі результати, які він має досягти. По-друге, тренер повинен активно керувати роботою лікаря, масажиста, спортсмена. Щодо цього, то спортсмену потрібно зрозуміти себе як активну особистість. З одного боку, успішність його діяльності залежить від перерахованих учасників тренувального процесу, з іншого – він має визначену самостійність при вирішенні завдань і в потрібний момент завжди може одержати від них підтримку. Особливо це важливо при виконанні важкої тренувальної роботи з великим обсягом чи високою інтенсивністю при кумулятивному нагромадженні стомлення. [2,3] Тренер повинен спілкуватися зі спортсменами професійною мовою, чітко і зрозумілою. Ефективне керування виключає наявність поганих відносин між тренером і спортсменом, особливо якщо йдеться про тривалий період. Важливим моментом у роботі тренера є об'єктивне порівняння тренувальних завдань з можливостями і здібностями спортсмена. Психологічний стан спортсмена у процесі тренування повинен підтримуватися тренером на робочому рівні. А взаємини тренера і спортсмена повинні бути задоволеними запланованою і виконаною роботою. Досвідчені тренери вважають, що при ефективному керуванні тренуванням не допускаються реакції невдоволення з боку спортсмена, а стан задоволення повинен контролюватися на всіх етапах підготовки – на одному занятті, у мікро- і мезоциклах.

Висновок. 1. Керування – це система скоординованих заходів, програм, засобів методів, завдяки яким визначаються проміжна і кінцева мета. 2. Основними поняттями керування є організація, керування, тренер, керівник – особа, яка відповідає за визначення мети, прийняття рішень, їхню реалізацію та ефективну діяльність спортсмена, команди.

3. Зміст діяльності керівників різних структур спортивно-педагогічних систем визначається рівнем і характером розв'язуваних управлінських завдань. 4. Ефективність діяльності керівника, тренера визначається прямо, якщо це стосується окремо спортсмена чи команди, чи опосередковано – за результатами їхньої діяльності в цілому.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченню структурно-функціональних характеристик особистостей тренера, спортсмена, умов і форм організації керування у спортивно-педагогічних системах.

Література

1. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практическое приложение. – К.: Олимпийская литература, 2004. – 808 с.
2. Рибковский А.Г. Функция мотивации в управлінні спортивным тренуванням/А.Г. Рибковский, В.І. Терещенко// Теория і практика фізичного виховання. – 2004. – №2. – с 206-210.
3. Рибковский А.Г. Управління в спортивно-педагогічних системах (монографія) / А.Г. Рибковский, В.І. Терещенко. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2006. – 284 с.
4. Терещенко В.І. Організація і управління / В.І. Терещенко. – К.: Знання, 1990. – 48 с.

Reference

1. Anshel M. Sport psychology, From theory to practice. Scottsdale, AZ: Gosuch Scarisbrick, 1990.
2. Fiedler J.E., Mahar L. The effectiveness of contingency model training: A review of the validation of leader Match\ Personnel psychology. 1997. V. 32
3. Hoffman B. Leistungs – and Training – steuerung\ Training – swissenschaft. – Berlin: Sportverlang. 1994. – S. 436-467
4. Kentta G., Hassman P., Raglin J.S. Training practices and overtraining syndrome in Swedish age-group athletes\ Int. J. Sports med. – 2001. - №22. – P. 1-6.
5. Phazes EL. Locus of control in personality. Mozzistown, 1976. 217 p.